RWS
RECHT OP WAARDIG STERVEN

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Verschijnt driemaandelijks
april, mei, juni 2017
P708387

RWS vzw
pluralistische vereniging
Italiëlei 153, 2000 Antwerpen - jaargang 34, nummer 148

HET VOORUITZICHT 2017

Op 21 januari vond in Het Pand te Gent voor de tweede keer Het Vooruitzicht plaats. Een initiatief van VRT Nieuws in samenwerking met UGent.

38 experten blikten er in verschillende lezingen vooruit op 2017. De opbrengst van de ticketverkoop gaat naar De Warmste Week van Music for Life. Meer dan dertig goede doelen worden op die manier gesteund.

Michaël Van Droogenbroeck en Steven Rombaut kozen voor **Recht op Waardig Sterven** en hadden het in hun lezing over alternatieven voor uw spaargeld.

Wij danken hen heel hartelijk voor de steun en de vermelding van RWS.

RWS

Recht op Waardig Sterven vzw
Italiëlei 153
2000 Antwerpen

Tel: 03 272 51 63
E-mail: info@rws.be
www.rws.be

Bank
IBAN: BE19 3200 2641 7012
BIC: BBRUBEBB

Bestuur
dr. Marc Van Hoey, voorzitter
Rita Goeminne, ondervoorzitter
dr. iuris Jean Vroman, secretaris
Marc Van Ryckeghem, penningmeester
dr. Marc Cosyns, Elka Joris, Jacqueline Simon,
Anne-Marie Claus

Controle der rekeningen
Walter Decoene

Redactieraad
Eindredactie
Marc Van Hoey
Redactieraad
Romain De Clercq, Mireille Fourneau, Rita Goeminne,
Elka Joris, Gaby Swerts, Mieke Versées
E-mail: redactieraad@rws.be
Foto's
Mieke Versées

Verantwoordelijke uitgever
Marc Van Hoey
Italiëlei 153
2000 Antwerpen
Ondertekende artikels vallen onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs

Vormgeving & druk
Lay-out en druk: www.dewrikker.be
Lay-out cover: Caroline Fornhoff Creative

Deadlines
Teksten, foto's en illustraties inzenden vóór:
1 december voor nr 1 - jan-feb-maa
1 maart voor nr 2 - apr-mei-jun
1 juni voor nr 3 - jul-aug-sep
1 september voor nr 4 - okt-nov-dec

Gedrukt op 100 % gerecycleerd en chloorvrij
gebleekt papier

ISSN: 2031-8960

In dit nummer

4 • Gedicht 'Lente'
5 • Woordje van de voorzitter
6 • Secretariaat en permanenties
7 • Interview nieuwe coördinator RWS
7 • Belangrijke weetjes
9 • 28 mei: programma en uitnodiging Dag van Waardig Sterven en Euthanasie
10 • Interview: Morele bijstand, een luisterend oor tot het einde toe. . .
14 • Uit de praktijk
15 • Hernieuwing lidmaatschap 2017 - overschrijvingsformulier
17 • Inschrijfformulier 'IK WORD LID VAN RWS'
18 • Lezersbrief
19 • Onze taak als drukkingsgroep - brief RWS aan politieke gezagsdragers
20 • Publieke oproep aan steden en gemeenten
21 • Belangrijke aanpassing wetgeving Palliatieve Zorg
22 • Nederland: Politieke meerderheid voor regeling 'voltooid leven'
23 • Boeken en dvd - recensies
25 • Boeken & documenten
26 • Nuttige adressen
27 • Onze vrijwillige medewerkers

LENTE

Langzaam veegt de lente de grauwe winter uit de lucht
schudt behoedzaam de natuur wakker

De zon klimt uitgeslapen hoger
Het licht wordt langer en vriendelijker

De bomen vangen bot
en bloesems barsten uit hun knoppen
Kleur mengt zich door het jeugdige groen

Zwaluwen dollen door de lucht
Vogels beginnen romances
knutselen hun nest

Lente,
buien en grillen
die ook hun aandeel willen

Lente
zwanger van de zomer.

Mieke Versées

Woordje van de voorzitter

Beste leden, lezers, sympathisanten,

De lente is in aantocht, de dagen worden langer, de zon schijnt meer.

Voor RWS betekent dit elk jaar een hels drukke periode. Met de nieuwe regeling in verband met het betalen van de lidgelden hebben we de voorbije maanden honderden en honderden lidkaarten, documenten en informatie naar alle uithoeken van het vlakke land gestuurd. Dankzij de voortreffelijke samenwerking tussen Trees, de coördinator van het secretariaat, en alle medewerkers, is een titanenwerk geleverd.

Ondertussen plannen we onze verplichte jaarlijkse algemene vergadering op zaterdag 29 april in ons eigen kantoor. Zoals vorig jaar, een echte AV met jaarverslagen, begrotingen en bestuurswijzigingen. En die zijn er! RWS verjongt, en hoe. Met een juriste van iets boven de 40, een verpleegkundige van iets boven de 30 en een leerkracht van iets boven de 25... is de toekomst verzekerd. U krijgt meer info in het zomernummer van dit blad.

En dan kan ik niet anders dan iedereen attent maken op onze vijfde dag van "Waardig Sterven en Euthanasie" op zondag 28 mei. Het thema voor 2017 is: "Waar staan we 15 jaar na de wetgevingen met het levenseinde en de nodige documenten?" De locatie is net zoals vorig jaar de Stadscampus van de Universiteit Antwerpen in de Prinsstraat. Het programma vindt u verder in het blad. Iedereen is welkom, mits inschrijving en betaling van een kleine bijdrage. Eminente sprekers uit binnen- en buitenland spreken over de evolutie sinds de wet er kwam, voltooid leven en wilsbeschikkingen, wilsverklaringen op verschillende manieren en we ronden af met een interactief panelgesprek, gemodereerd door journalist Michaël van Droogenbroeck.

We willen hierbij niet vergeten dat ons bestuurslid Mario Verstraete de eerste Belg was die de euthanasiewet toepaste, dat het ondertussen vijf jaar is, dat één van de grote pleitbezorgers, Hugo Van den Enden, overleed en dat we hun strijd moeten verder zetten.

RWS stuurt aan alle verantwoordelijke politici en beleidsmakers een brief in verband met de registratie van uw documenten op de ID-kaart, terwijl alle Vlaamse gemeentebesturen een brief ontvangen over hun administratie en foute handelingen. Beide brieven staan afgedrukt in dit kwartaalblad en zullen ook aan de pers gestuurd worden, 15 jaar na de wet op de euthanasie. Tijd voor actie, daar heeft u allen recht op.

Maar ook slecht nieuws van het RWS-front. Het gaat bijzonder slecht met de firma Medibling. Wat beloofd werd als de oplossing voor het kenbaar maken van onze verklaringen bij zorgverstrekkers, draaide helemaal anders uit. Slechte kwaliteit van hangers, foute registraties en slechte digitale verwerking met achterblijvende leveringen en bestellingen. Het bestuur is, ondanks de noeste arbeid van medewerkster Carine, verplicht naar andere oplossingen te zoeken. Deze evolutie ligt volledig buiten de wil van RWS. Jammer, maar het is wat het is.

Ondertussen kunnen we wel zeggen dat bestaande hangers en armbanden nog steeds functioneren. Hopelijk hebben wij tegen de zomer een nieuwe oplossing.
Beste vrienden, u ziet het, de vereniging leeft meer dan ooit. Het waardig sterven is nog niet voor RWS!!!

Het ga u allen goed en ik hoop u te mogen begroeten op de AV of zeker op 28 mei. ■

Marc Van Hoey
voorzitter

Gedicht

Uit "Daar vertrok een mens ... : uitvaartlyriek : gedichten 1995-2000"

Ik treur niet
om het woord
dat haar ontvallen is

in stilte schuilt kracht
en zij dacht
dat ze genoeg had gezegd

ik treur niet
om de lach
die op haar mond bevroren is

haar lach blijf ik zien
en diep in mij
weergalmt haar vreugde

maar treuren zal ik
om wat voor ons
nog had kunnen zijn

want het leven...
ach... dit wondere leven
vinden we toch altijd te kort

Eric van Malder

Secretariaat

RWS is er voor iedereen, al meer dan 30 jaar!
Aarzel niet om hulp of informatie te vragen

Openingsuren secretariaat :
Enkel voor **telefonische** contacten via onze administratieve coördinator:

- dinsdag van 09.00 tot 12.30 u.
- vrijdag van 09.00 tot 12.30 u.

Tel 03 272 51 63 - info@rws.be

Persoonlijke contacten kunnen enkel tijdens onze permanenties!
Om de coördinator de kans te geven haar werk snel uit te voeren, zullen de telefoons de rest van de week opgenomen worden door een medewerker van RWS. Telefoneren kan dus de hele week 24/7. Maar liefst tijdens de kantooruren en niet 's avonds of op zondag! Voor héél dringende gevallen kan er natuurlijk een uitzondering gemaakt worden.

De coördinator heeft enkele vriendelijke vragen!
Als je om één of andere reden een brief of een mail stuurt naar de coördinator, vermeld dan bij je adres ook je lidnummer. Voor de coördinator is het dan een koud kunstje om jouw gegevens snel op te sporen in de ledenlijst. Dat bespaart haar veel tijd, die zij écht wel nodig heeft om de vele telefoons te beantwoorden, de inschrijving van nieuwe leden uit te voeren, nieuw-gevraagde documenten en nieuwe 'Mijn levenseindekaart'en te verzenden en jaarkaarten te bezorgen.
Dat lidnummer vind je op het etiket dat op het kwartaalblad kleeft boven het adres. Vergeet het ook niet in te vullen op je Jaarkaart!

Wil je telefonisch contact nemen met de coördinator, hou dan je lidnummer al klaar. De coördinator zal daar zeker naar vragen!

Ook op de overschrijvingen waarmee je betalingen doet aan RWS, is het nodig te vermelden waarvoor die storting gebeurt :

- vermeld steeds alle namen van de personen voor wie betaald wordt en voeg er altijd hun lidnummer bij;
- laat ook weten wat de bedoeling is van de overschrijving. Bvb 'lidgeld 2017', ' inschrijving AV',' inschrijving 28 mei', 'bestelling DVD of boek' enz.

Die zaken kan je onderaan de overschrijving vermelden bij 'Vrije mededeling'.

Hou de overschrijvingen ook 'gescheiden': betaal met een afzonderlijke overschrijving voor elke soort bestelling of betalen van je lidgeld.
Je hoeft je documenten niet aangetekend te verzenden. Je kan die met een gewone briefzegel opsturen!

Permanenties

Tijdens de permanenties zijn er één bestuurslid en een aantal goed opgeleide vrijwilligers van RWS aanwezig. Zij zijn graag bereid u algemene informatie te geven over RWS en de voordelen van een lidmaatschap. U kan er de nodige formulieren bekomen of inleveren om te archiveren en u wordt, indien gewenst, geholpen met het invullen van de documenten (levenstestament/ wilsverklaring). U kan terecht met al uw vragen over het levenseinde, de wetgeving met betrekking tot euthanasie en patiëntenrechten, enzovoort. Op feestdagen is er geen permanentie.

ANTWERPEN

WANNEER
elke eerste en derde donderdag van de maand
van 14.00 tot 16.00 u.
de permanentie gaat tijdens de vakantieperiode wel door in juli en augustus

WAAR
Italiëlei 153, Antwerpen

TURNHOUT

WANNEER
de laatste woensdag van de maanden februari, april, juni, september en november van 15.00 tot 16.00 u.

WAAR
Het Huis van de Mens, Begijnenstraat 53, Turnhout

MECHELEN

WANNEER
elke eerste donderdag van de maand
van 14.00 tot 16.00 u.
In maart is er geen permanentie

WAAR
Vrijzinnig Centrum DE SCHAKEL Mechelen
Steenweg 32, Mechelen

Wie is onze nieuwe coördinator?

"Ik ben Trees de Kind, 51 jaar, gehuwd en moeder van 2 dochters en een zoon. Ik heb 2 nationaliteiten en studeerde in Hulst en Antwerpen. Ik behaalde mijn diploma secretariaat moderne en studeerde voorafgaand 1 jaar vertaler/tolk. Van de verschillende jobs, werkte ik 23 jaar als directiesecretaresse. Het leukste daar was wanneer mensen langskwamen met hun verhaal. Ik realiseerde mij dat ik goed kon luisteren. Dat bracht mij op het idee om de studie counseling te volgen. Counseling is laagdrempelige gesprekstherapie. Ik begon mijn eigen praktijk en specialiseerde mij later in de aanpak van eenzaamheid. Ik geef trainingen over eenzaamheid bij ouderen aan verzorgend en verplegend personeel in rusthuizen en OCMW's."
"Mijn hobby's: lezen, haken, wandelen, yoga en tot voor kort flamenco."

Hoe kwam je in contact met RWS?
"Naast mijn eigen praktijk zocht ik reeds een poos een parttime job. Ik solliciteerde bij RWS vanwege het thema en de raakvlakken met counseling. De taak leek mij ook afwisselend en dynamisch; administratie, omgang met vrijwilligers, helpen aan de telefoon en luisteren."

Wat betekent waardig sterven voor jou?
"Waardig sterven is voor ieder mens verschillend. Ik ben zelf een grote voorstander van het zelfbeschikkingsrecht. Mensen moeten kunnen bepalen tot hoever ze gaan voor de behandeling van ziektes maar ook waar het voor hen mag stoppen."

Rol van RWS?
"Praktische hulp met documenten en informatie. Daar komen zeer veel vragen rond, ook vanuit het buitenland en een voortrekkersrol voor betere wetgeving op dit gebied."

Een laatste woordje
"Vrijwilligers zijn héél belangrijk voor RWS. Het fijne is dat zij hun werk WILLEN doen. Ik probeer dan ook een goede werksfeer na te streven zodat het aangenaam is voor de vrijwilligers om te komen.

Ik wil ook een oproep doen naar de mensen. Zit je met een vraag, een probleem , hoe klein ook. Bel gerust op dinsdag- en vrijdagvoormiddag naar RWS."

Bedankt Trees en succes! ■

Interview Mieke Versées
Lid redactieraad

ONZE BELANGRIJKE DAG VAN RWS NADERT: 28 MEI!

Het wordt een boeiende voormiddag in dezelfde mooie omgeving als vorig jaar. In dit kwartaalblad vindt u het programma en de mogelijkheid tot inschrijven.
De prijs voor deelname is € 5 voor RWS-leden en € 10 voor niet-leden. Voor € 20 kan je lid worden van RWS.

BETALING LIDGELD 2017

Wij deden een oproep om het lidgeld vóór einde maart 2017 te betalen. De vele vrijwilligers die hier in het kantoor hard werken om de jaarkaarten te verzenden, bedanken jullie omdat de betalingen zo vlot zijn binnengelopen! Is de hernieuwing van uw lidmaatschap toch aan uw aandacht ontsnapt? Kijk dan verder in het kwartaalblad waar u opnieuw een overschrijvingsformulier vindt.

UW LIDMAATSCHAP AANVRAGEN VIA ONZE WEBSITE

Dat is gemakkelijk en duidelijk voor u én voor het secretariaat. U kiest in de menubalk voor 'Lid worden' en vult gewoon het formulier in. Lees op de website ook de 'Toelichting' bij de documenten. Na ontvangst van uw lidgeld voegen wij u toe aan onze ledenlijst. Als u dan ook een originele kopie (voorzien van alle handtekeningen en datum in blauw!) van uw Levenstestament en van uw Wilsverklaring aan ons bezorgt, worden uw documenten geregistreerd in ons pc-bestand en de papieren documenten gearchiveerd. Dat is belangrijk want op die manier kunnen wij u verwittigen als uw Wilsverklaring na 5 jaar vervallen is!

UW MENING IS BELANGRIJK VOOR ONS!

Het bestuur en de redactieraad lezen heel graag uw kritiek over RWS. Is deze positief dan zijn wij gelukkig! Klinkt het negatief dan proberen wij daarmee rekening te houden. Lezersbrieven worden na overleg met de redactieraad - en steeds met uw toestemming - in het kwartaalblad opgenomen. Maar weet dat u ook op onze RWS-website (http://www.rws.be/web/category/jouw.stem) uw reactie over onze werking kunt neerschrijven en vragen kunt stellen. Doen!

HET 'BESCHERMCOMITÉ' EN 'ADRESSEN VAN VERENIGINGEN OVER HET LEVENSEINDE'

Om in het kwartaalblad meer plaats te kunnen wijden aan actuele zaken zoals interviews / lezersbrieven / nieuws uit binnen- en buitenland /… verwijzen we u naar onze website www.rws.be waar u deze vaste rubrieken kan raadplegen.

RWS IN RADIO MINERVA EN OP ATV!?!

Zoals vorig jaar vragen we om bij radio Minerva een vraaguurtje te verkrijgen. Dat kan je dan beluisteren op vrijdag 26 mei 2017 om 9.00 u. Voor Antwerpen: 98.0 FM - Blankenberge: 105.6
Bij ATV wordt dat opgenomen in de 'Dag-rolkrant' enkele dagen vóór 28 mei.

HEBT U AL EEN KOPIE VAN UW LEVENSTESTAMENT EN UW WILSVERKLARING BEZORGD AAN RWS? IS DAT BELANGRIJK?

Dat is inderdaad héél belangrijk: wij kunnen daardoor steeds bevestigen dat u wel degelijk documenten opstelde in verband met uw wens voor een waardig levenseinde. En bovendien kunnen we u dan tijdig verwittigen als de Wilsverklaring gaat vervallen na 5 jaar.

DEMENTIE VERSUS EUTHANASIE

Herhaaldelijk moeten we aan de leden weerleggen dat dementie op zich géén argument is om euthanasie te vragen, ook niet als dat vooraf zou vastgelegd zijn in een document zoals een wilsverklaring. De huidige wet is daarin duidelijk : een demente persoon kan geen euthanasie bekomen! Een wilsverklaring verwijst enkel naar een persoon in coma (die dus niet kan 'vragen') en is niet afdwingbaar. Het is een 'verzoek'! En dus ook heel beperkt.

Véél belangrijker is het Levenstestament (onder de koepel van de Patiëntenrechten) waarbij euthanasie kan gevraagd en bekomen worden (uiteraard onder strikte voorwaarden) bij onomkeerbaar lichamelijk of psychisch lijden. Maar ook hier geldt het dan om **wilsbekwame** personen. Demente personen worden niet als wilsbekwaam beschouwd. Wij herhalen dat voortdurend tijdens permanenties, in het kwartaalblad, op de website.
RWS ijvert al lang voor een aanpassing van die wet!

KOSTEN VOOR EUTHANASIE-UITVOERING??

Verschillende aandachtige lezers ontdekten in een artikel van ons kwartaalblad van oktober 2016 (pag. 10) dat de rekening van een euthanasie-uitvoering zou kunnen oplopen tot 3.500 euro. Wij kregen daarover uiteraard enkele paniekerige vragen. Om jullie gerust te stellen: het ging in de tekst over een **privé**(!!!)-instelling, die alle nodige informatie, opzoekwerk naar artsen, organisatie en financiering van de artsbezoeken, mogelijke ceremonie met de familie, enz… zelf organiseerde voor de bewoners die dat wensten en… daar uiteraard geen 'verlies' mee wilden lijden.
Euthanasie-uitvoering zelf kan niet terugbetaald worden omdat het niet voorkomt in de riziv-nomenclatuur. Euthanasie wordt wél als een normaal overlijden beschouwd.
Natuurlijk zal u altijd rekening moeten houden met het betalen van de doktersbezoeken (huisarts, uitvoerende arts, mogelijk adviserende arts / psychiater).

RECHT OP WAARDIG STERVEN

28 mei: 5de Nationale Dag van Waardig Sterven en Euthanasie

Stadscampus UA 'Hof van Lierde', Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen

Thema: 15 jaar na de wetgevingen, waar staan we nu met het levenseinde en de nodige documenten?

Programma

09.00 u. Ontvangst en registratie

09.30 u. Welkomstwoord en inleiding door dr. M. Van Hoey, voorzitter RWS

09.40 u. *15 jaar euthanasiewetgeving: oorsprong, evolutie en toekomst*
em. prof. H. Nys, Medisch Recht KU Leuven

10.20 u. *'voltooid leven' plannen in Nederland*
Mr.Drs. M.J.J. de Bontridder, juridisch adviseur bij De Einder

10.50 u. *Getatoeëerde negatieve wilsverklaring: ook rechtsgeldig en bindend?*
prof. C. Lemmens UAntwerpen, advocaat Dewallens & Partners

11.20 u. *Euthanasie in Utopia, een eutopie?*
dr. M. Cosyns, huisarts, lesgever medische ethiek en deontologie UGent, bestuurder RWS

11.45 u. Interactief panelgesprek met alle deelnemers onder leiding van M. Van Droogenbroeck, journalist

12.55 u. Afsluitend woordje door de voorzitter

13.00 u. Receptie

14.00 u. Einde

(Vormingsuren voor zorgverstrekkers en accreditering ethiek voor artsen goedgekeurd:16005997)

Inschrijven vóór 15 mei 2017 via e-mail op symposium@rws.be of telefonisch op het nr. 03 272 51 63 en storting van € 10 per persoon (€ 5 voor RWS-leden) op rekening nr BE19 3200 2641 7012 van RWS met vermelding van uw naam (lidnummer voor leden) én 'deelname 28 mei 2017'.
Gelieve ook op te geven of u aan de receptie wil deelnemen.

Met dank aan Ilah

Morele bijstand, een luisterend oor tot het einde toe…

Op een maandag in februari hadden wij een boeiend en leerrijk gesprek met drie gedreven moreel consulenten in Antwerpen. Het gesprek ging over de inhoud van hun werk en hun betrokkenheid bij het levenseinde van patiënten in ziekenhuizen en residenten in woonzorgcentra.

We stellen ze even aan u voor :

- ***Corinne** werkt als vrijzinnig moreel consulent in drie ziekenhuizen van ZNA (ZiekenhuisNetwerk Antwerpen)*
- ***Linda** werkt als moreel consulent in vijf woonzorgcentra van het Zorgbedrijf Antwerpen*
- ***Harry** werkt als moreel consulent in zes woonzorgcentra van het Zorgbedrijf Antwerpen.*

Moreel consulenten werken vanuit het kader van het vrijzinnig humanisme en in hun werk betekent dat:

- *het begeleiden van mensen*
- *opkomen voor de vrijzinnig humanistische waarden, werken aan de humanisering van instellingen waarin mensen vaak noodgedwongen door omstandigheden verblijven*
- *emancipatorisch werken*
- *de keuzevrijheid van de mensen respecteren.*

RWS: **Kunnen jullie iets vertellen over de inhoud van jullie werk? Voor veel lezers van het kwartaalblad is het werk van een moreel consulent misschien niet zo goed gekend.**

LINDA: In die optiek is het belangrijk om te zeggen dat wanneer mensen worden opgenomen in een ziekenhuis of een WZC (WoonZorgCentrum), men daar verplicht is om een keuzeformulier aan te bieden waarmee men levensbeschouwelijke bijstand kan aanvragen. Je kunt kiezen voor bijstand van een vertegenwoordiger van een door onze grondwet erkende godsdienst óf de door de grondwet erkende niet-confessionele levensbeschouwing óf het weigeren van allemaal zodat je geen enkel bezoek krijgt.

Geestelijk verzorgers, levensbeschouwelijke medewerkers gaan vooral stilstaan bij het existentieel aspect, namelijk de MENS achter de patiënt, de mens achter de rusthuisbewoner en gaan vooral focussen op zingeving. Zingeving hangt samen met de grote levens- en zijnsvragen: wie ben ik, waar kom ik vandaan, wat overkomt er mij hier en nu, wat heeft mij gemaakt tot wie ik nu ben, welke keuzes hebben daarin een rol gespeeld, welke keuzes dringen zich op dit moment misschien op?

HARRY: Op ons werkterrein, de rusthuizen, gaat het dikwijls ook om de vraag: waarom ben ik er nog? Ik denk dat drie vierde van die mensen denken: als ik morgen niet wakker zou worden, dan zou dat niet erg zijn, want wat zit ik hier nog te doen? De leeftijd op zich heeft daar niet zoveel mee te maken, maar hoe die mensen zijn. Je hebt mensen van honderd die met een wandelstok nog door de gang paraderen, maar je hebt er van zeventig die naar de muur zitten te staren.

CORINNE: Om aan te sluiten bij wat Linda zegt over het existentiële... Wij komen op vraag van mensen, omdat wij uitgaan van de autonomie van de mensen, wij maken contact, luisteren, erkennen mensen als mens en wij verkennen wat zij ervaren, voelen, wat ze denken. Wij zullen de mensen aanmoedigen om te benoemen wat er in hen leeft aan gevoelens en gedachten, om dat te exploreren, en dan eventueel om daar al dan niet, naar gelang hun eigen keuzes, iets mee te doen.

Wij treden daarover in contact met anderen, maar vermits wij uitgaan van de autonomie, zullen wij altijd toestemming vragen aan onze patiënten of zij willen dat wij daar iets mee ondernemen.

RWS: **In de eerste plaats bieden jullie dus een luisterend oor? Niet zo direct praktische toestanden?**

CORINNE: Wat ik wel belangrijk vind, wij bieden inderdaad een luisterend oor, maar vanuit een heel bepaald perspectief, want wij vertegenwoordigen het vrijzinnig humanisme in onze zorginstellingen en wij werken vanuit dat kader: de waarden van het vrijzinnig humanisme. Dat is wel heel specifiek, dat valt mensen niet zodanig op, maar dat maakt dat wij een heel ander luisterend oor bieden, dan bijvoorbeeld het luisterend oor van onze collega's katholieke pastors.

De ervaring is heel verschillend omdat de interactie wordt bepaald vanuit het kader waaruit wij werken. Ik wil daar meteen een tweede belangrijke taak aan toevoegen: namelijk het opkomen voor de vrijzinnig humanistische waarden in de zorginstellingen waar wij werken. Ik denk dat ze dat vroeger humanisering van de zorg noemden. Wij zijn er voor iedereen die dat wenst.

HARRY: Ik denk dat wij in de instellingen zo een beetje de luis in de pels zijn wanneer zij er zich willen van afmaken door hun manier van handelen, de paternalistische houding van sommige verplegers en artsen. Wij wijzen hen er dan op dat ze toch nog rekening moeten houden met diegenen met wie ze werken.

LINDA: Én wij verdedigen de patiëntenrechten.

HARRY: Ja, daar komt het op neer.

RWS: **Samengevat, jullie komen voor iedereen op via humanisering.**
HARRY: Een deel van de zingeving is dat mensen zich opnieuw bewust worden van hun eigenwaarde. Wanneer je hen kunt aanzetten om zelf iets te doen maar op een emancipatorische manier, kunnen zij terug tot het besef komen dat zij er nog zijn, dat ze nog meetellen. Trachten mensen aan te sporen om zélf naar de dokter te gaan om zélf vragen te stellen zodat ze terug voelen dat zij toch nog iets betekenen.

CORINNE: Maar als zij dat niet willen, dan zullen wij dat misschien ook wel proberen te benoemen, dat dat ook een keuze is. Als jij daar niets aan wilt doen, even goede vrienden, maar dat is dan ook jouw keuze.

RWS: **Dus keuzevrijheid is heel belangrijk.**
LINDA: Wij kunnen ons allemaal verhalen voor de geest halen, bijvoorbeeld van mensen die euthanasie aanvragen, waar het team en soms zelfs de dokter zegt: "Maar enfin... Why? Wat is hier de motivering voor euthanasie?" Daar kun je als moreel consulent wel een rol spelen in het gelijkstemmen van een aantal violen. Ik denk aan een heel concreet voorbeeld van een mevrouw die leed aan wat wij nu polypathologie noemen, die vermoedelijk nog een paar jaar had kunnen leven, maar bij wie de zingeving volledig weg was, ondanks het feit -en dat maakte het heel moeilijk voor het behandelend team- dat zij heel betrokken, lieve familieleden had. Maar zij wist haar familie te overtuigen van haar groot verlangen naar rust en de horror voor een nakende aftakeling die van haar iemand zou maken die zij nooit was geweest. Zij vroeg hen uitdrukkelijk om het haar te gunnen in alle schoonheid samen met hen afscheid te nemen.
Dit is een succesverhaal geworden, het is ook doorgegaan, maar het is niet evident.

HARRY: Er zijn ontelbare voorbeelden. Er zijn ook mensen die niet terminaal zijn, maar die zo fragiel zijn dat je ze nauwelijks kunt vastnemen zonder dat ze kwetsuren oplopen. Sommigen zijn geestelijk nog heel helder, maar lichamelijk volledig op.

RWS: **De wet met betrekking tot palliatieve zorg, patiëntenrechten, euthanasie bestaat sedert 2002. Jullie zijn al langer aan het werk als moreel consulent. Merk je een evolutie in verband met de houding naar het levenseinde bij je cliënten, patiënten, bij de zorgkundigen?**
CORINNE: Als ik kijk naar de feitelijkheid, dan zijn de mogelijkheden van de zorg enorm toegenomen, het risico op hardnekkigheid is ook toegenomen. Het is niet altijd even duidelijk waar de goede zorg eindigt en waar de hardnekkigheid begint.
Maar mensen takelen wel langzamer af en het is niet omdat er meer mogelijk is dat dat ook altijd beter is. Euthanasie en palliatieve zorg zijn veel bekender geworden, mensen hebben er meer verwachtingen rond, er is meer vraag, er zijn meer patiënten, dus het wordt meer en meer een maatschappelijk probleem. Er is meer polypathologie, en wat mij opvalt, is dat er in dit interview wordt gefocust op de zorg, wat de zorg kan aanbieden, maar wat ik ook wel wil inbrengen, is dat ik ervaar dat veel mensen niet goed op de hoogte zijn van hun rechten. Maar ik denk dat er naast die rechten, ook wel heel veel verantwoordelijkheid en plichten bij komen kijken. Ook bij veel vrijzinnigen die weten dat er wilsverklaringen zijn, is er nog steeds een enorm misverstand rond hun rechten. Veel mensen, intellectuelen ook, denken nog steeds dat er een RECHT is op euthanasie, maar je hebt geen controle op je leven en je levenseinde, er is niet zoiets als een contract. Ik vind mensen dikwijls onrealistisch naar artsen toe, zo van mijn papieren zijn in orde, dus hopla vooruit met de geit. Ik probeer dan altijd uit te leggen, dat is geen zelfbeschikking, want je vraagt aan iemand anders om je dood te doen. Zo evident is het niet, dus dat is een enorm spanningsveld aan het worden. Euthanasie is een heel klein probleempje vergeleken met palliatieve sedatie.
De helft van de patiënten sterft onder invloed van medisch handelen, dus dat is echt wel een enorme evolutie. Ik denk dat wij als mensen, vrijzinnigen, veel meer moeten stilstaan bij hoe wij voor onszelf kunnen zorgen en hoe wij kunnen zorgen dat dat een beetje goed blijft gaan in onze perspectieven, in de brede betekenis dan.

Veel mensen, intellectuelen ook, denken nog steeds dat er een RECHT is op euthanasie, maar je hebt geen controle op je leven en je levenseinde, er is niet zoiets als een contract.

HARRY: Heeft dat ook niet te maken met het postmoderne humanistische denken, vanuit consumentisme, dat men dat ook zo ziet?

LINDA: Een van de eerste gesprekken die ik met iemand aanga die euthanasie vraagt, is van eens stil te staan bij die vraag. Wat vraag je van de arts, je huisarts bijvoorbeeld die je al jarenlang kent.

RWS: **Ook bij de telefonische permanenties ondervinden wij dat mensen denken, dat als hun papieren, waarin ze al geen onderscheid maken, maar in orde zijn, dat ze dan automatisch recht hebben op euthanasie. Je moet dat telkens opnieuw uitleggen dat dat niet zo is.**
CORINNE: Dat is gekaderd in een bredere houding van een soort onrealistische verwachting van controle. Alles is te koop.

RWS: **Heeft het misschien ook te maken met de formulering van de wet op zich, dat mensen daar zo foutieve ideeën over hebben?**
CORINNE: Ik vind het een goede wet.

HARRY: Zoals met alle rechten en wetten hebben de mensen de misconceptie dat een wet absoluut is, zoals de Universele Rechten van de Mens eigenlijk ook maar een privilege zijn voor diegenen die ze krijgen, net zoals de grondwetten privileges zijn tot er iets gebeurt. Kijk maar naar Trump, oorlogssituaties ... Ook euthanasie is een privilege.

CORINNE: Ik denk dat we moeten wijzen op de verantwoordelijkheid van mensen om zich tijdig voor te bereiden om keuzes te maken: welke arts, welk ziekenhuis, wie is uw vertegenwoordiger, wie is uw vertrouwenspersoon... Het is úw leven, het is úw verantwoordelijkheid en niet wachten tot het laatste moment om in de problemen terecht te komen, die het ziekenhuis niet voor u kan oplossen.

HARRY: Spreek ook met uw arts en durf het hem te vragen.

LINDA: De laatste jaren is men wel aan een inhaalbeweging begonnen in de WZC's , met vroegtijdige zorgplanning. Dingen moeten hierbij bevraagd worden waardoor er tenminste al iets op papier staat. Theorie en praktijk verlopen echter dikwijls anders. Het blijft altijd mensenwerk en veel is afhankelijk van wie er van dienst is op dat moment.
Mensen wachten te lang om over dat soort ernstige vragen na te denken en al voorlopige keuzes te maken. De wet laat toe van die keuzes altijd aan te passen. Verander ook eventueel van de huisarts die je al jaren kent, als je merkt dat hij niet voor jouw keuzes openstaat.

CORINNE: Er is een verschil tussen nadenken over problemen rond het levenseinde en er in terecht komen. Ik moedig mensen aan om de negatieve wilsverklaring heel concreet uit te schrijven met voorbeelden, verhalen. Wat bedoel je precies met: het is niet meer zinvol? Concretiseer met bijvoorbeeld: als ik dit of dat niet meer kan en bespreek dit met uw kinderen bijvoorbeeld. Niet iedereen wil er over spreken, dat is ook een keuze.

RWS: **Wordt de wet op de patiëntenrechten goed nageleefd ? Want wat daarin staat zou bindend moeten zijn.**

HARRY: Ik blijf bij mijn standpunt dat het een privilege blijft.

CORINNE: Een zieke mens is een afhankelijke mens met een ander tijdsbesef en een ander perspectief en om op zo'n momenten voor uw rechten op te komen is niet zo evident.

RWS: **Maken jullie in de ziekenhuizen en zorginstellingen/WZC's deel uit van een team dat de vraag naar het levenseinde van patiënten/ bewoners van een WZC met name naar palliatie-ve zorg en/of euthanasie bespreekt?**
LINDA: Wij zitten niet direct in een team, maar wij worden wel geconsulteerd. In geval van euthanasie en patiëntenrechten. De verpleging doet wel regelmatig beroep op ons omdat zij weten dat wij goed op de hoogte zijn van al die dingen. Uiteraard gaan wij ons wel laten horen indien nodig en steeds met toestemming van de mensen die wij begeleiden. Soms kunnen wij helpen als bemiddelaar.
Ook geven wij de briefing voor het personeel na een euthanasie bijvoorbeeld en bieden hén dan een luisterend oor. Of ook vooraf. Bij een team dat het heel moeilijk heeft met een geplande euthanasie omdat daar mogelijk mensen tussen zitten die gewetensnood ervaren. Bijvoorbeeld doordat ze een bepaalde godsdienst aanhangen. Dan gaan wij rond de tafel zitten om zaken uit te praten.

HARRY: Dat is een aspect dat zich stelt met veel nieuwkomers. Vaak gaat het om personeelsleden die erg godsdienstig zijn vanuit hun cultuur in het thuisland en geen voeling hebben met de evolutie op ethisch vlak in onze contreien. Sommige zorgverleners kunnen hun geloof helemaal niet scheiden van hun patiënt, vertonen mijdgedrag en een vorm van negeren.

CORINNE: Bij de individuele begeleiding van patiënten, speelt uw persoon wel mee, maar je moet ook opkomen voor de vrijzinnig humanistische waarden en duidelijk maken dat er een aantal spelregels zijn in de instelling en dat iedereen die dient te respecteren. Dat is een voortdurend aandachtspunt. Mensen dienen zich bewuster te zijn dat er veel verandering is, ook naar de commercialisering toe. Er is onvoldoende waakzaamheid naar een aantal waarden waar we voor staan en waarvan men denkt dat ze vanzelfsprekend zijn.

LINDA: Niet alles is te koop en meer bepaald een aantal waarden zoals autonomie, vrij onderzoek en integriteit van de persoon moeten voortdurend bewaakt en verdedigd worden. Het zijn waarden die onder druk komen te staan van de commercialisering en mensen staan er niet bij stil hoe bepaalde groepen hun voordeel doen bij het uithollen van die waarden. Het zijn waarden waarvoor mensen voor ons gestreden hebben en het zou erg fout zijn om ze als "verworven" te beschouwen, want voor je het weet zijn we ze weer kwijt.

RWS: **Wordt er in de ziekenhuizen en in de WZC's voldoende aandacht besteed aan vragen met betrekking tot het levenseinde?**
CORINNE: Mensen hebben angst voor de dood, de neveneffecten van de behandelingen, ver-

lies van controle, autonomie, pijn en lijden, aftakelingsproces... Wij proberen om die verschillende aspecten te concretiseren door ze te benoemen, daar op in te spelen,. . .
Er is echter niet altijd voldoende tijd en privacy om dat allemaal te bespreken en artsen en zorgverleners proberen dikwijls als vluchtmechanisme op het medische aspect te verengen en te focussen, zo van: we gaan eens kijken wat we nog kunnen onderzoeken, terwijl sterven, vind ik, een existentieel probleem is.

HARRY: In WZC's wordt het zowat geformaliseerd door de formulieren van het zorgdossier omdat die moeten bevraagd worden. Dus in plaats van te vluchten naar het medische, vluchten ze hier naar het formele. Als die vragen beantwoord worden, is het dossier in orde. Alles hangt echter af van wie het dossier invult. Dat zijn mensen met allerlei achtergronden die niet altijd goed weten hoe ze efficiënt kunnen omgaan met soms toch delicate vragen en die ook keuzeformulieren moeten aanbieden.

CORINNE: In ziekenhuizen is er een autonomisering van verschillende afdelingen. Er is te weinig common ground, te weinig bindweefsel om er samen werk van te maken.

LINDA: Solidariteit is een loos begrip aan het worden.

HARRY: Er is een ontsporing van het begrip individualisme. Vroeger stak daar het idee achter dat een individu zich kan ontwikkelen volgens zijn mogelijkheden en capaciteiten tot de verlichting, maar men heeft dat vercommercialiseerd, dus tot egoïsme herleid. Zelfs de social media spelen daarin mee. Het egoïsme ten top met narcistische trekjes.

LINDA: Autonomie, maar ook verbondenheid zijn heel belangrijke waarden binnen het vrijzinnig humanisme. Verbondenheid is nodig om als groep dingen te kunnen bewaken en zelfs verkrijgen.

HARRY: Verbondenheid is iets helemaal anders dan gemeenschapsdenken. Verbondenheid heeft meer met solidariteit te maken.

CORINNE: Euthanasie is eigenlijk een daad van ultieme verbondenheid. Vanuit de arts, als vrijzinnig humanist, een daad van ultieme verbondenheid met uw medemens. Misschien doet een christelijke arts dat uit medelijden, maar de humanist doet dat uit respect voor de keuze van de andere.

RWS: **Hoe kunnen jullie dementerenden begeleiden met een doodswens die al voor de diagnose hun verzoek tot euthanasie te kennen hadden gegeven, maar er onder de huidige wetgeving geen recht meer op hebben?**
CORINNE, HARRY, LINDA: Wilsonbekwamen en euthanasie is een heel moeilijk probleem. Bepaalde artsen kunnen mensen wel volgen en bepalen tot welke score ze nog wilsbekwaam zijn en dan komt er een moment waarop ze zeggen dat het nu echt wel het ogenblik is om te beslissen. Maar dat is weggelegd voor de happy few die de weg weten om bij die artsen dan terecht te komen (cfr. Hugo Claus).

CORINNE: Een goede raad: probeer anticipatorisch te werken. Informeer u over welke artsen bereid zijn en ga daarmee in contact, voorafgaandelijk. Voer een aantal gesprekken, toon die documenten. Bespreek dat na een jaar bijvoorbeeld opnieuw en probeer daar ook een neuropsychiater bij te betrekken, zodanig dat je voor jezelf, van te voren een aantal stenen kunt verleggen. Dat vraagt wel wat werkzaamheid.

RWS: **Komt het ook voor dat mensen met een terechte doodswens en van wie de formaliteiten allemaal wettelijk in orde zijn, na gesprekken met een moreel consulent hun visie herzien? Ook al neemt de moreel consulent daaromtrent geen enkel standpunt in.**
CORINNE: Als mensen hun papieren in orde zijn, dan zullen zij hun grenzen gemakkelijker verleggen omdat ze weten dat er een uitweg is. Die mensen leven dikwijls langer. Als de formaliteiten in orde zijn, is dat kwaliteitsbevorderend voor mensen. Alle patiënten hebben tegenwoordig verplichte DNR-codes (therapiebeperking). Het komt voor dat patiënten kiezen voor te allen prijze alles, maar artsen hebben een grens waarbij zij vinden dat bepaalde ingrepen niet meer kunnen.

RWS: **Zelfbeschikking is belangrijk maar sommige patiënten/cliënten hebben niet altijd de steun van familieleden met betrekking tot een vraag naar palliatieve zorg en/of euthanasie. In welke mate kunnen morele consulenten hun cliënt / patiënt bijstaan. Hoe ga je daar mee om?**
HARRY: Het is niet evident om de gemeenschap op één lijn te krijgen. Voor mensen uit meer gesloten religieuze gemeenschappen, is dit zeker een probleem om hun autonomie te laten gelden, zonder het gevaar voor consequenties uit die gemeenschap te lopen. De informele druk kan soms groot zijn.

CORINNE: Wij gaan uit van de autonomie van de patiënt en gaan niet proberen van die patiënt op andere gedachten te krijgen.

Tot slot.

CORINNE: Euthanasie komt heel veel in de picture de laatste tijd. Euthanasie op zich is geen probleem, want dat is altijd op vraag van de betrokkene. Wat is er dan wel een probleem? Al de dingen die niet wettelijk omkaderd zijn. Euthanasie ligt tussen de 3 à 4 percent, maar ik denk dat palliatieve sedatie op 12 % zit nu. Dat laatste wordt veel meer gedaan, wordt dikwijls niet besproken met de patiënten, dus ik wil hier echt wel een pleidooi houden voor het registreren van palliatieve sedatie. Dat zou er moeten komen, zodanig dat dat helder wordt.
Dat is maar één van de handelingen, maar er zijn zoveel methodes om te interveniëren bij het levenseinde en daar wordt nooit over gepraat.
Mijns inziens is het risico op te lang leven momenteel groter dan het risico op te kort leven. Er gaat veel te veel geld naar cure, of beter de illusie van cure, en veel te weinig naar care en comfortzorg (men zou beter ook geld geven voor comfort!) .

LINDA: Het is moeilijker geworden in de rusthuizen nu om in te gaan op vragen die verband

houden met het 'Voltooide Leven'. Ik heb de indruk dat psychiaters ook niet staan te springen om mensen te ontvangen en daarover advies te geven.
Ik denk dat de mensen die nu beroep kunnen doen op de wet met betrekking tot euthanasie voor psychisch lijden, eerder mensen zijn die al jaren in behandeling zijn bij een psychiater en al heel veel medicatie voor een bepaalde psychiatrische aandoening gekregen hebben. Mensen die dus echt helemaal uitbehandeld zijn. Al wat daar niet onder valt, komt zeer moeilijk in aanmerking. Dat betekent dat existentieel lijden, want Voltooid Leven is existentieel lijden, daar in de huidige tijdsgeest vaak buiten valt. Vergis u echter niet: dat existentieel lijden kan ook ondraaglijk zijn!

Wij, moreel consulenten, denken dat het heel belangrijk is dat organisaties als RWS aan de kar blijven trekken als tegengewicht tegen de goegemeente die in hun fauteuil blijven zitten, denkend: ik heb mijn papieren getekend, ik ben in orde. Als het zover is, krijg ik een spuitje.
Dus blijven sensibiliseren, blijven responsabiliseren en blijven ijveren om de wet te verfijnen.
De moreel consulenten steunen dit idee alvast. ■

Rita Goeminne en Mireille Fourneau

RWS-documenten

Duidelijker kunnen we het belang van de documenten en het archiveren ervan bij RWS niet tonen! Op voorwaarde… dat de Wilsverklaring na 5 jaar en het lidmaatschap jaarlijks hernieuwd worden!

Twee voorbeelden uit de praktijk:

--

In het kantoor van RWS krijgen we een dringende oproep via de permanentie-telefoon!
"Moeder ligt in coma in het ziekenhuis. We weten dat ze documenten heeft ingevuld voor euthanasie maar we vinden ze niet bij haar thuis. Ze heeft er ook afgegeven aan de huisarts maar die is met vakantie. Kunnen jullie haar documenten doorsturen naar het ziekenhuis?"

We vinden inderdaad documenten van de bewuste dame in ons archief maar… de wilsverklaring dateert van 2006 en is dus al 11 jaar vervallen! Artsen kunnen met dat document (dat énkel geldt voor een persoon in coma maar om de 5 jaar moet hernieuwd worden) dus geen rekening houden. Op haar Levenstestament (dat wél altijd geldig blijft) heeft ze inderdaad genoteerd dat ze niet 'afhankelijk wil worden van anderen' maar dat kan ze dan weer niet meer 'vragen' juist omdat ze in coma is.

Wij kunnen die dame dus ook niet meer helpen. We hebben wel de vertrouwenspersoon opgebeld en de bewuste documenten naar haar opgestuurd mét duidelijke info over de wetgeving terzake.
Bovendien kunnen we in geval van juridische betwisting ook niet ondersteunen want de dame is al jaren geen lid meer van RWS.

--

We ontvangen een mededeling van overlijden van één van onze leden. Vanuit het secretariaat wordt een betuiging van innige deelneming gestuurd. Antwoord-mailtje van de zoon: "Oprechte dank voor uw blijken van medeleven. Ter info… de opgestelde wilsbeschikking van mama is correct en tactvol gerespecteerd door de artsen van het ziekenhuis evenals door de huisarts. Ik hield eraan u dit door te geven!"

RWS

RECHT OP WAARDIG STERVEN

Hernieuwing lidmaatschap 2017

Het levenstestament (wilsverklaring betreffende de behandeling, 'negatieve' wilsverklaring, voorafgaande zorgplanning) wordt door RWS geregistreerd, samen met de wilsverklaring inzake euthanasie. De gemeentebesturen registreren enkel de euthanasievraag.

Heeft u reeds betaald? Dan hoeft u niets meer te doen!

Uw lidmaatschap wordt hernieuwd mits overschrijving van € 20 voor één RWS-lid, € 40 voor twee RWS-leden op hetzelfde adres, € 50 voor drie RWS-leden of meer op hetzelfde adres.

Gelieve het bedrag te storten op rekening **BE19 3200 2641 7012** van vzw RWS, Italiëlei 153, 2000 Antwerpen met vermelding van 'lidmaatschap 2017' gevolgd door de namen en lidnummers van alle personen waarvoor het lidgeld betaald wordt.

U kan ook gebruik maken van het overschrijvingsformulier dat u hieronder vindt en dat u aan uw bank of postkantoor kan overhandigen (niet naar RWS versturen a.u.b.).

Het verenigingsjaar loopt van 1 januari tot 31 december.

Nieuwe leden vanaf 1 december 2016 worden automatisch ingeschreven voor 2017 en hoeven geen storting meer te doen.

Na ontvangst van uw lidgeld sturen wij u het RWS-pasje (voor nieuwe leden) en de Jaarkaart 2017.

Handtekening(en)

OVERSCHRIJVINGSOPDRACHT

02

Bij invulling met de hand, één HOOFDLETTER of cijfer in zwart (of blauw) per vakje

Gewenste uitvoeringsdatum in de toekomst

Bedrag EUR , CENT

Rekening opdrachtgever (IBAN)

Naam en adres opdrachtgever

T

Rekening begunstigde (IBAN) BE19 3200 2641 7012

BIC begunstigde BBRUBEBB

Naam en adres begunstigde
RWS
ITALIËLEI 153
2000 ANTWERPEN

Mededeling LIDNR

BLIJF ER NIET MEE ZITTEN

Voor je vragen over levenseinde en euthanasie kan je terecht tijdens de

RWS-PERMANENTIE

ANTWERPEN
elke eerste en derde donderdag van de maand van 14.00 tot 16.00 u.

Italiëlei 153, 2000 Antwerpen

TURNHOUT
de laatste woensdag van de maanden februari, april, juni, september en november van 15.00 tot 16.00 u.

Het Huis van de Mens
Begijnenstraat 53, 2300 Turnhout

MECHELEN
elke eerste donderdag van de maand van 14.00 tot 16.00 u.

Vrijzinnig Centrum DE SCHAKEL Mechelen
Steenweg 32, 2800 Mechelen

T: 03 272 51 63
info@rws.be

www.rws.be

RWS
RECHT OP WAARDIG STERVEN

Woordzoeker

H	D	A	E	I	P	O	K	T	N
E	O	D	C	A	W	M	T	E	N
D	C	K	O	F	E	O	G	S	E
N	U	E	M	S	T	E	R	T	G
I	M	I	A	P	T	D	O	A	A
E	E	Z	E	R	E	K	Z	M	R
G	N	I	R	A	L	K	R	E	V
W	T	L	W	K	IJ	L	O	N	E
E	E	I	I	E	K	I	O	T	N
T	N	P	L	N	I	D	V	N	G

Zoek de hiernavolgende woorden en doorstreep ze:

AFSPRAKEN – COMA – DOCUMENTEN – EINDE – KOPIE – LID – MOED – PIL – TESTAMENT – VERKLARING – VOORZORG – VRAGEN – WET – WETTELIJK – WIL – ZIEK

Zet de overblijvende letters op een rijtje en u vindt het verborgen woord:

.....

Ontdek de oplossing elders in dit blad!

IK WORD LID VAN RWS

VOLLEDIG INGEVULD EN ONDERTEKEND STUREN NAAR: RWS, ITALIELEI 153, 2000 ANTWERPEN

Ik wens deel uit te maken van ***Recht op Waardig Sterven vzw*** en stort op bankrekening: ***BE19 3200 2641 7012*** van RWS **€ 20** (per persoon), **€ 40** (2 personen op hetzelfde adres) **€ 50** (vanaf 3 personen op hetzelfde adres) en vermeld op de overschrijving duidelijk 'Nieuw lid' + naam + jaartal

Naam 1 _____ Voornaam _____ Geslacht ____

Naam 2 _____ Voornaam _____ Geslacht ____

Straat / nr _____

Postcode _____ Woonplaats _____

Geboortedatum _____ Tel + E-mail _____

Handtekening + datum

OP OVERSCHRIJVING VERMELDEN:
'Nieuw lid' + naam + jaartal

Geachte,

Bij deze laat ik u weten dat mijn mama, mevrouw Rachel LAFOURTE, sedert 2006 aangesloten bij RWS, overleden is door middel van euthanasie.

Zij heeft gedurende 5 jaar gewacht tot dit zou gebeuren. Vijf jaar geleden was namelijk al door de psychiater waar zij toentertijd voor een consult was geweest, reeds een ondraaglijk psychologisch lijden vastgesteld.

Daarna volgde voor haar een lijdensweg om haar naasten te overtuigen van haar ondraaglijk psychologisch lijden en haar wil om euthanasie te krijgen.

Ook de huisartsen overtuigen en uiteindelijk een positief advies van een psychiater verkrijgen bleek een moeilijke taak te zijn. Zowel mijn mama, mijn zussen als ikzelf konden daar enigszins wel begrip voor opbrengen, doch hetgeen ons mama wou vonden wij belangrijker.

Gelet op het feit dat het om iemand ging die reeds tien jaar geleden haar wil had geuit dat als zij zodanig levensmoe en/of afhankelijk zou worden van alles en iedereen, zij voor euthanasie zou kiezen, dat er toch - vanaf het moment dat zij dit vijf jaar geleden dan daadwerkelijk besliste - nog vijf lange jaren dienden te verstrijken, vinden mijn zussen en ikzelf niet kunnen. Telkens opnieuw werd haar gevraagd of zij zeker was en telkens opnieuw zei ze JA.

Het waren vijf lange jaren waarin wij haar zagen aftakelen en steeds afhankelijker zagen worden, steeds tegen haar wil. . . . Jammer voor haar dat het toch zo lang diende te duren.

Toch wil ik mijn dank uitspreken naar de dokters toe die haar uiteindelijk hebben begrepen en haar hebben begeleid in deze voor ons allen toch moeilijke procedure. Uiteindelijk is ze mogen heengaan met een dankbare en gulle glimlach, een glimlach die wij ons zullen blijven herinneren.

Ik wou dit toch even kwijt !
Ik hield eraan u op de hoogte te brengen van haar overlijden.

Ook wil ik jullie dienst bedanken voor het steeds goede advies dat ik kreeg bij mijn vraagstelling tijdens deze vijf jaar en in het bijzonder vanwege wijlen de heer Favyts.
Met vriendelijke groeten,

Martine Bonne
RWS-lid

Jouw wil is wet.

Bepaal zélf de omstandigheden van uw levenseinde.

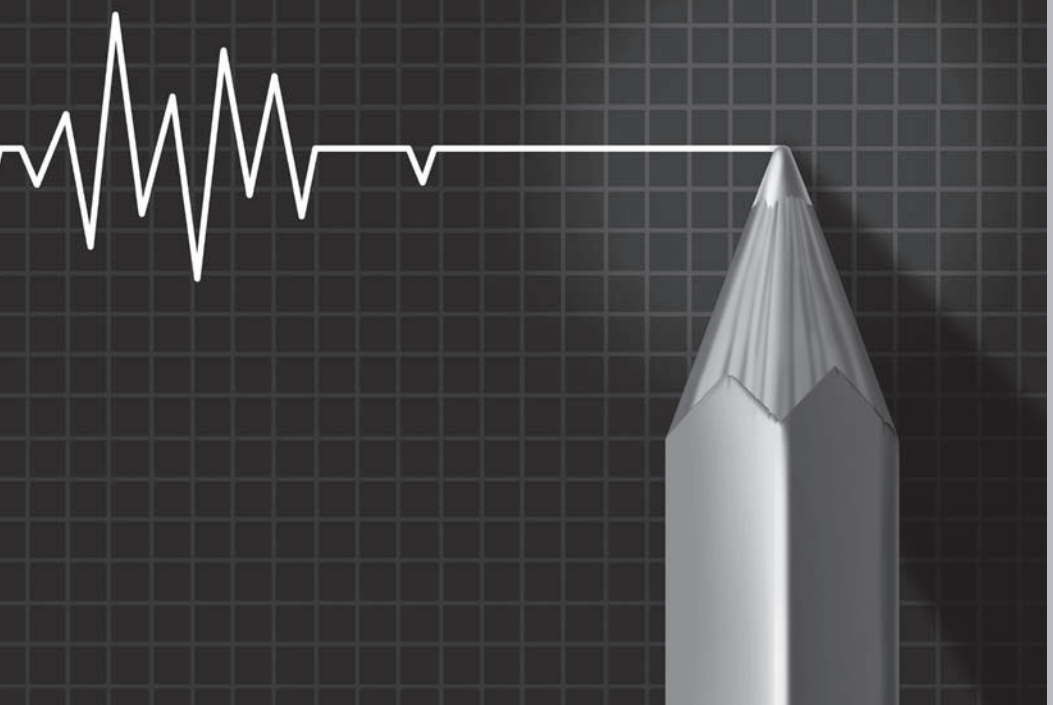

Laat uw levenstestament en wilsverklaring registreren door RWS en bepaal zélf de omstandigheden van uw levenseinde.

Doe het nu het nog kan.

RWS
Italiëlei 153
2000 Antwerpen
www.rws.be

RWS
RECHT OP WAARDIG STERVEN

Onze taak als drukkingsgroep

Brief RWS aan alle verantwoordelijke politieke gezagsdragers.

Excellenties, dames en heren,

Recht op waardig sterven, RWS, is een opinie-en actiegroep rond een waardig levenseinde, voor en door burgers en patiënten.

Naast het bewaken en het verbeteren van de huidige wetgeving, willen we alle mensen die "het systeem" niet kennen, vertrouwd maken met patiëntenrechten, palliatieve zorg en levenseinde beslissingen. RWS tracht ook alle verenigingen en initiatieven die werkzaam zijn op het veld samen te brengen.

Als belangenvereniging willen wij u, als verkozen vertegenwoordigers van de Belgische bevolking, op enkele belangrijke punten attent maken.

Als eerste punt is er de "wet op de patiëntenrechten".

Elke burger kan een negatieve wilsverklaring opmaken en deze moet bij wet gevolgd worden door elke zorgverstrekker. De negatieve wilsverklaring patiëntenrechten, vaak ook levenstestament genoemd, is afdwingbaar en dient door alle gezondheidswerkers en beroepsbeoefenaars gerespecteerd en gevolgd te worden.

Namens haar duizenden leden, vraagt RWS dat deze levensbelangrijke verklaring gekoppeld wordt aan de identiteitskaart van alle Belgen. De identiteitskaart heeft iedere Belg steeds bij zich en kan nuttige informatie bevatten bij noodzakelijke en/of dringende zorg.

Koppeling van dit document aan de identiteitskaart betekent een enorme vooruitgang in de communicatie tussen patiënt en zorgverleners.

Als belangenvereniging dringen wij er op aan dit punt op de politieke agenda te plaatsen.

Als tweede punt is er de "wetgeving op de euthanasie".

De positieve wilsverklaring euthanasie voor wilsonbekwamen kent sinds 2002 een termijn van vijf jaar. Verschillende verenigingen en deskundigen hebben er van in het begin op gewezen dat een dergelijke verklaring onbeperkt geldig zou moeten blijven. Tenzij de verzoeker de verklaring wenst te herroepen of te annuleren.

Ook voor deze wilsverklaring betekent een koppeling aan de identiteitskaart een fundamentele meerwaarde voor alle gebruikers. De huidige registratieprocedure is voor velen omslachtig.

Wij ontvangen graag een reactie op deze brief om onze leden en de gemeenschap op de hoogte houden van de evolutie.
Wij kijken uit naar uw antwoord.

Met achtingsvolle groeten,
Namens het RWS bestuur en de leden.

Publieke oproep aan steden en gemeenten

Brief RWS aan Vlaamse gemeentebesturen

Aan het college van Burgemeester en Schepenen,

Recht op waardig sterven, RWS, is een opinie-en actiegroep rond een waardig levenseinde, voor en door burgers en patiënten.

Naast het bewaken en het verbeteren van de huidige wetgeving, willen we alle mensen die "het systeem" niet kennen, vertrouwd maken met patiëntenrechten, palliatieve zorg en levenseinde beslissingen. RWS tracht ook alle verenigingen en initiatieven die werkzaam zijn op het veld, samen te brengen.
Als belangenvereniging willen wij u, als verkozen vertegenwoordigers van de Belgische bevolking, op enkele belangrijke punten attent maken.

Als eerste punt is er de "wet op de patiëntenrechten".

Elke burger kan een negatieve wilsverklaring opstellen. Deze negatieve wilsverklaring patiëntenrechten, vaak ook levenstestament genoemd, is afdwingbaar en dient door alle gezondheidswerkers en beroepsbeoefenaars gerespecteerd en gevolgd te worden.

Deze wilsverklaring kan tot op heden niet officieel geregistreerd worden bij de overheid. Namens onze duizenden leden vragen wij aan de politieke overheid werk te maken van een registratie van deze verklaring op de identiteitskaart .

Als tweede punt is er de "wet op de euthanasie".

De positieve wilsverklaring euthanasie wordt door een burger opgesteld en ondertekend. Naast de verzoeker wordt deze verklaring eveneens ondertekend door twee getuigen.
Regelmatig vernemen wij van leden van onze vereniging dat er gemeentebesturen zijn in Vlaanderen waar men de wet niet correct toepast. Dat gebeurt wanneer burgers een "wilsverklaring euthanasie", met het briefhoofd van RWS, willen laten registreren.
Deze documenten zouden niet officieel zijn, beide getuigen zouden op dezelfde dag de verklaring moeten ondertekenen of getuigen zouden zich persoonlijk moeten aanbieden. In sommige gemeenten wordt aan burgers gevraagd enkel de documenten, opgesteld door de gemeente, in te vullen.

Wij willen erop wijzen dat alle documenten die RWS ter beschikking stelt, volledig conform de wetgeving zijn. Ze beantwoorden aan het model verschenen in het Belgisch Staatsblad van 2 april 2003.

Al de voorbeelden hierboven aangehaald zijn niet in overeenstemming met de wet op de euthanasie.

De vereniging "Recht Op Waardig Sterven" eist dat de wetten omtrent het levenseinde correct worden toegepast.

RWS is een politiek ongebonden en pluralistische vereniging en blijft ijveren voor een verdere uitbreiding van de wet.

Mocht er binnen uw diensten de wens bestaan voorlichting of vorming te geven aan uw medewerkers, dan zijn wij daartoe zeker bereid.
U kan ons contacteren via onderstaand adres en mail.

Wij vragen u beleefd om een reactie op deze brief opdat wij onze leden en de gemeenschap op de hoogte kunnen houden van de evolutie.

Wij kijken bijzonder uit naar uw antwoord.
Met achtingsvolle groeten,
Namens het RWS bestuur en de leden.

Belangrijke aanpassing wetgeving Palliatieve Zorg

Bron: Isabelle Van der Meirsch - Palliatief netwerk, arrondissement Turnhout VZW
Publicatiedatum: 21-11-2016

Eind juni van dit jaar keurde de Kamer een wet goed waarmee er een belangrijke wijziging wordt aangebracht in de definitie van Palliatieve Zorg. Waar voorheen de focus lag op de levensverwachting van de patiënt, gaat men nu, op basis van de nieuwe formulering, vooral focussen op de zorgnoden van de patiënt en komt men volledig los van de concrete levensverwachting. De zo moeilijk te bepalen levensverwachting wordt dus geweerd uit deze nieuwe definitie. Dit zal bij veel artsen druk wegnemen. Het blijkt namelijk dat 'levensverwachting meer dan 24 u. en minder dan 3 maanden', als voorwaarde in het document voor de aanvraag van de palliatieve premie in de thuiszorg, een belangrijke hinderpaal vormt in het toekennen van een palliatief statuut aan de patiënt. . . met alle (o.a. financiële) consequenties van dien.

Artikel 2 van de wet van 14 juni 2002 betreffende de palliatieve zorg wordt vervangen als volgt:

"Art.2. Elke patiënt heeft, ongeacht zijn levensverwachting, recht op palliatieve zorg als hij zich bevindt in een vergevorderd of terminaal stadium van een ernstige evolutieve en levensbedreigende ziekte.
Een voldoende ruim aanbod van palliatieve zorg en de criteria van terugbetaling van die zorg door de sociale zekerheid, staan er borg voor dat dit soort zorg voor alle patiënten even toegankelijk is, binnen het geheel van het zorgaanbod.
Onder palliatieve zorg wordt verstaan: alle zorg die wordt verstrekt aan de patiënt die zich, ongeacht zijn levensverwachting, bevindt in een vergevorderd of terminaal stadium van een ernstige evolutieve en levensbedreigende ziekte.
Voor een begeleiding van deze patiënten wordt multidisciplinaire totaalzorg gewaarborgd op fysiek, psychisch, sociaal, moreel, existentieel en desgevallend spiritueel vlak.
Palliatieve zorg biedt de zieke en zijn naasten een zo groot mogelijke levenskwaliteit en een maximale autonomie. Palliatieve zorg is erop gericht de kwaliteit van het leven van de patiënt en zijn naasten en mantelzorgers voor een zo lang mogelijke periode te waarborgen en te optimaliseren.
Palliatieve zorg wordt ingezet vanaf het ogenblik dat de patiënt als palliatief wordt geïdentificeerd tot en met de terminale fase. Palliatieve zorg kan eveneens reeds ingezet worden wanneer er nog ziektebehandeling plaatsvindt tot en met de zorg voor naasten en mantelzorgers tot na het overlijden. De inzet van palliatieve zorg verloopt idealiter progressief in functie van de zorgnoden en -wensen, onafhankelijk van de levensverwachting.
De Koning bepaalt de nadere regels voor de verdere uitwerking van wetenschappelijke richtlijnen, die voor zowel de identificatie van de zieke als palliatief, als voor het inschatten van de zorgwensen en noden worden gehanteerd."

Op vraag van de minister van Volksgezondheid werkt de Federale Evaluatiecel Palliatieve Zorg, met daarbinnen de vertegenwoordiging van de Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen, samen met andere partners ondertussen aan de concrete vertaling van deze nieuwe definitie in nieuwe maatregelen, tegemoetkomingen en instrumenten palliatieve zorg.
Op basis van recente studies heeft men enerzijds een werkbaar instrument ontwikkeld voor het identificeren van de 'palliatieve' patiënt en anderzijds een schaal ontworpen voor het bepalen van de ernst van de palliatieve zorgnood. Dit laatste zou kunnen leiden tot het toekennen van een 'eenvoudig', een 'verhoogd' en een 'volledig' palliatief statuut (PICT-studie). De concrete voorstellen liggen dus klaar. Het is aan de overheid hier verder werk van te maken.

Belangrijke noot: Deze aanpassing heeft weerslag op het algemeen palliatief statuut en staat los van het palliatief statuut binnen de nomenclatuur in de thuisverpleging. ■

Nederland

In ons vorig kwartaalblad (op pag. 28-29) las u reeds het artikel Hulp bij zelfdoding toestaan bij 'voltooid leven' en het wetsvoorstel in Nederland. Na het publiekdebat dat plaatsvond in Utrecht tijdens de Week van de Euthanasie 2017 vonden we volgend artikel op de website van NVVE:

Politieke meerderheid voor regeling 'voltooid leven''

www.nvve.nl – 16 februari 2016

Een voorstel om hulp bij zelfdoding bij 'voltooid leven' wettelijk mogelijk te maken kan in de huidige Tweede Kamer rekenen op een meerderheid. Tijdens het NVVE 'Publieksdebat voltooid leven' spraken vertegenwoordigers van partijen die samen ruim de helft van de 150 zetels bezetten zich positief over een regeling uit.

Enkele politieke voorstanders plaatsten kanttekeningen bij sommige uitvoeringsaspecten, maar tegelijkertijd erkenden ze volmondig dat enerzijds de behoefte aan een regeling groot is en anderzijds het recht op zelfbeschikking van ieder individu doorslaggevend behoort te zijn. De christelijke partijen spraken zich uit tegen een regeling zoals die bijvoorbeeld wordt voorgesteld in het initiatiefwetsvoorstel van D66.

Dat wetsvoorstel en het 'Manifest waardig ouder worden' vormden voor veel deelnemers aan het levendige debat twee belangrijke ijkpunten. Inleider Jan Terlouw begon met te zeggen dat hij het manifest had 'omarmd'. „Natuurlijk is de eerste vraag: is het waar, dat iemand zijn leven wil beëindigen? Kan dat leven waardiger gemaakt worden? Planten, dieren, mensen hebben een levensdrang. Vragen om de dood is niet normaal. Toch kan ik mij voorstellen dat vooral sommige ouderen vinden dat zij klaar zijn met hun leven. Voor die kleine categorie moet de mogelijkheid geschapen worden uit het leven te kunnen stappen.'' Hij vroeg zich af: „Welk recht heeft de samenleving dat tegen te houden? Waarom mogen die mensen geen hulp krijgen? Waarom is het geven van die hulp strafbaar? Op deze vragen heb ik nooit een goed antwoord gekregen. Het toestaan van hulp bij zelfdoding bij voltooid leven is de minst slechte maar tegelijkertijd meest humane regeling om hulp te bieden aan mensen die hier om vragen en die deze hulp nodig hebben.''

Vrij snel werd duidelijk dat het voor een meerderheid van de aanwezigen niet ging om de vraag te moeten kiezen tussen een wettelijke regeling OF het manifest, maar dat het EN-EN is. Die twee staan niet haaks op elkaar. In een toelichting op het D66 initiatiefwetsvoorstel benadrukte Kamerlid Pia Dijkstra dat de levenseindebegeleider hierin een belangrijke rol gaat spelen en juist om die reden niet de benaming stervensbegeleider krijgt.

Van 'voltooid leven' kwam ook deze middag geen waterdichte definitie op tafel. De bepalende criteria zijn nu eenmaal sterk persoonsgebonden. Dat werd opnieuw duidelijk uit een aantal individuele, wisselende ervaringen dat de revue passeerde met soms pijnlijke, soms ontroerende, soms dramatische voorbeelden. Ieder mens trekt de eigen grens.

Voor de (meeste) aanwezigen was zelfbeschikking cruciaal. Een aantal ging zo ver te stellen geen enkele rol te zien voor welke buitenstaander dan ook, niet voor een dokter (hooguit om in te grijpen als het mis dreigt te gaan) en niet voor een levenseinde- cq stervensbegeleider of welke functionaris dan ook die mede de rol zou gaan krijgen de stervenswens te toetsen.

Zoals een 80-jarige aanwezige het verwoordde: „Ik heb het spul in huis. Sinds ik daarover beschik, voel ik me een stuk opgewekter. Ik hoef niemand toestemming te vragen. Ik bepaal zelf wanneer ik ga.'' En een 77-jarige: „Ik heb het jaar bepaald dat ik eruit wil stappen. Ik ga niet zeggen welk jaar dat is. Ik zie mijn besluit als een positieve beslissing. Het is géén ellendigheidsbesluit.'' Een derde aanwezige opperde: „Het is een illusie te denken dat professionals een unanieme beroepshouding hebben. Altijd spelen persoonlijke ontwikkeling en moraal een rol. Het is een kwestie van geluk welke hulpverlener je treft.''

Bij de praktische invulling van een regeling verdedigde Jan Terlouw het standpunt hulp bij zelfdoding bij voltooid leven uit de medische sfeer te halen. „Het is niet per se een medische kwestie, eerder een filosofische.'' Hij pleitte voor een leeftijdsgrens uit de overtuiging dat bij jonge mensen een ander probleem, of andere problemen, ten grondslag ligt of liggen aan 'voltooid leven' dan bij ouderen. Niet iedereen had begrip voor een leeftijdsgrens. D66 hanteert die om principiële redenen, zoals verwoord door Terlouw, maar ook uit praktisch oogpunt. Een wetsvoorstel zónder leeftijdsgrens wordt kansloos geacht. Een pleidooi om de leeftijdsgrens te schrappen ('ook het leven van een 34-jarige kan voltooid zijn') oogstte – bescheiden – applaus. ■

LEIFARTS, of de weg naar een waardig levenseinde

Auteur is Patrick Wyffels, dokter en LEIFarts.

In 30 verhalen krijgen we een kijk op de evolutie in de medische wereld rond het levenseinde. Van 'hoe doet ge dat met nen hond?' tot een waardig heengaan. Als arts stelt hij zichzelf ook in vraag: 'Heb ik mijn macht correct gebruikt?' 'Levenskwalitieit of kwantiteit?'. Naast cases uit zijn praktijk, zitten er persoonlijke verhalen tussen; het overlijden van zijn zoon en zijn bonpapa. Het is geen donker boek want er zitten zelfs hilarische momenten tussen zoals de dode die niet dood blijkt. Het boek leest vlot en is zeer toegankelijk geschreven. De illustraties van dr. Van Mieghem geven kleur aan de verhalen. Voor de lezer zullen sommige situaties heel herkenbaar zijn.

Auteur: Patrick Wyffels
ISBN978-90-8924-128-3
Uitgeverij Houtekiet

Het boek staat in onze RWS-bib om uit te lenen

MORE eutopia later

'De verwijzing naar mij, Thomas More en Utopia door euthanasiasten als legitimatie voor euthanasie is 'moria', zoals Erasmus, de zotheid naar mijn naam noemde. Ik gebruik het woord "euthanasie" niet. Het is trouwens geen zelfstandig naamwoord, maar een bijvoeglijk naamwoord in het Grieks. De eerste vermelding in het Engels dateert van het jaar 1630, in het Nederlands van het jaar 1824 en ik werd onthoofd in 1535! De paus zou me nooit heilig verklaard hebben, mocht ik euthanasie voorgesteld hebben in de strafrechtelijke betekenis van de Lage Landen vandaag. En mijn heiligverklaring zou zeker niet herbevestigd zijn door de patronage van de Poolse Johannes Paulus II in 2000. Zijn dood was een voorbeeld van Utopiaanse zieken- en stervensbegeleiding.'

Dit en zoveel meer komen we te weten in het nieuwe boek van **Marc Cosyns** 'MORE eutopia later' met wie we in het volgende kwartaalblad een interview hebben over de humanisten van de 16de eeuw en hun visie over leven, sterven en dood.

Auteur: Marc Cosyns
ISBN: 9789460015083

In het begin van de 16de eeuw was Vlaanderen het Silicon Valley van de wereld, maar ook de zetel van een humanistisch vredesactivisme. 500 jaar later worden Thomas, Desiderius en Pieter uitgenodigd in Villa Voortman voor een weekendreportage in het weekblad *Later*. De journalisten van dienst, Ruth en Danira, voeren een openhartig gesprek over de wereld toen en vandaag. Allerlei politieke, filosofische, godsdienstige en ethische thema's komen aan bod. Marc Cosyns is de stille getuige, wakend aanwezig zoals het een dokter van wacht betaamt. *MORE* is meer dan een boek. Het zijn er twee. In het tweede boek neemt de schrijver ons mee naar het eiland Utopia dat nu 'Eutopia' heet. More daagt ons uit om Utopia opnieuw te lezen met de hulp en de zorg van Eutopia. Het ene boek kan niet (meer) zonder het andere.

The Farewell Party (dvd)

Israël 2015 / Tal Granit, **Sharon Mayon**

In het Hebreeuws luidt de titel 'Mita Tora' wat 'de goede dood' betekent.

Het verhaal speelt zich af in een bejaardentehuis. Levana en Yehezkel wonen er ook. Wanneer een van de vrienden terminaal is en wil sterven, knutselt Yehezkel in het geheim een toestel in mekaar dat mensen kan laten inslapen. Door een druk op de knop kan de zieke zichzelf de dodelijke vloeistof via een infuus inspuiten. Ondanks alle voorzorgen raakt het bestaan van het apparaat bekend en volgen er nog aanvragen.

Deze film gaat over waardig sterven, dementie, afscheid nemen, liefde en vriendschap. De fijne humor zorgt voor een luchtig geheel met soms hilarische momenten.

Wenen

Vroeger, toen ik jong was, was dit niet zo,
maar ik ween
wanneer ik triestig ben,
ontmoedigd ben
en hulpeloos,
wanneer ik een geliefde verlies
of gebrek aan medeleven voel,
wanneer men me kwetst
of vernedert,
wanneer ik struikel en niet meer recht kan.

Haal de schouders niet op.
Lach er niet mee,
want zelfs wenen uit diepe dankbaarheid
verlicht de pijn
en het gewicht
van het bijna niets meer zijn.

Laat me wenen
Asjeblieft.

Paul Van Camp

Bij RWS

Levenstestament

Wilsverklaring inzake euthanasie

Het levenseinde
Vragen en antwoorden omtrent de wettelijke bepalingen in België

De levende dode
Jef Hermans
€ 18
per overschrijving op rek.nr. van RWS
of cash tijdens permanenties
info@rws.be – 03 272 51 63

In de boekhandel of op internet

Franky Bussche & Wim Distelmans
Een goede dood – 2002-2012 tien jaar 'controversiële' euthanasiewet
ASPnEditions - ISBN 9789054879909

Marc Cosyns & Julien Vandevelde
Bevroren beeld. Zorg voor de laatste levensfase
Uitgeverij Vrijdag 2009
ISBN 9789460010491

Johanna Vlaminck & Marc Cosyns
Zoals ik het wil. Gesprekken over euthanasie
Roularta Books 2004

Pol Goossen
Koningswens
Uitgeverij Witsand Uitgevers
ISBN 9789490382742

Als het zover is (verhalen van euthanasie)
door het supportteam van het ZNA Campus Middelheim
Uitgeverij EPO - ISBN 9064454043

Hugo Van den Enden
Ons levenseinde humaniseren. Over waardig sterven en euthanasie.
VUBPress 2004 - ISBN 9054873736

Marc Cosyns
Amelie Van Esbeen, de 93-jarige die nú wou sterven.
Uitgeverij UGA - ISBN 9789089771544

Marc Cosyns
Verhalen voor het sterven gaan (E-book)
Uitgeverij Vrijdag - ISBN 9789460012464

Lieve Thienpont
Libera me (over euthanasie en psychisch lijden)
Uitgeverij Witsand
ISBN 9789492011138

Marc Desmet
Euthanasie: Waarom niet?
Uitgeverij Lannoo - ISBN 9789401426664

Patrick Wyffels
De LElFarts
Uitgeverij Houtekiet - ISBN: 9789089241283

Marc Cosyns
MORE eutopia later
Uitgeverij Vrijdag - ISBN 9789460015076

DVD te koop bij RWS

'End credits'
een film van Marc Cosyns en Alexander Decommere
€ 10

Marc Cosyns & Julien Vandevelde
Bevroren beeld. Zorg voor de laatste levensfase
(boek met dvd) € 10

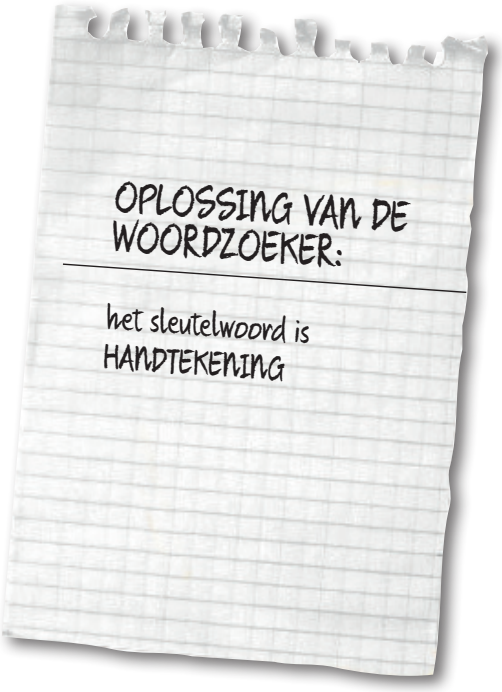

Nuttige adressen

ADMD
55, rue du Président
1050 Bruxelles
T 02 502 04 85
F 02 502 61 50
info@admd.be
www.admd.be

Vlaamse Alzheimer Liga
Gratis infolijn voor familieleden van dementerenden en jong-dementerenden
T 0800 15 225 *(Gratis)*
www.alzheimer.be

Stichting tegen Kanker
Leuvensesteenweg 479
1030 Brussel
Kankerfoon 0800 15 802 *(Gratis)*
www.kanker.be

Vlaamse Liga tegen Kanker (VLK)
Koningsstraat 217
1210 Brussel
Vlaamse kankertelefoon
T 078 15 01 51
e-kankerlijn@tegenkanker.be
(elektronische variant van de Vlaamse kankertelefoon)
www.vlk.be

HuizenvandeMens
Alle informatie en adressen over morele bijstand en vrijzinnige plechtigheden
Brand Whitlocklaan 87
1200 Sint-Lambrechts-Woluwe
T 02 735 81 92
www.deMens.nu
info@deMens.nu

Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen
Voor alle adressen en informatie over palliatieve zorg
J. Vander Vekenstraat 158
1780 Wemmel
T 02 456 82 00
www.palliatief.be

ALS-Liga
T 016 29 81 40
www.als-mnd.be

Humanitas
Psychologische begeleiding
T 0497 644 003

Multiple Sclerose Liga
Voor psycho-sociale begeleiding van MS-patiënten en hun familie
Boemerangstraat 4
3900 Overpelt
T 011 80 89 80
MS Infolijn 0800 93 352 *(Gratis)*
www.ms-vlaanderen.be

SENSOA
Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid en voor mensen met HIV
President Building, 5de verdieping
Franklin Rooseveltplaats 12
2060 Antwerpen
T 03 238 68 68
www.sensoa.be

Tele-Onthaal
Telefonische ondersteuning ivm persoonlijke zorgen en relatieproblemen
T 106 *(Gratis)*
www.tele-onthaal.be

Trefpunt Zelfhulp
Voor informatie en adressen van zelfhulpgroepen in Vlaanderen
E. Van Evenstraat 2c
3000 Leuven
T 016 23 65 07
www.zelfhulp.be

VONKEL vzw
Een luisterend huis
Zwijnaardesteenweg 26 A
9000 Gent
lievethienpont@yahoo.com
marc.cosyns@ugent.be

Voor Artsen en Zorgverleners:
LEIF (LevensEinde InformatieForum)
J. Vander Vekenstraat 158
1780 Wemmel
T 078 15 11 55
www.leif.be

Stichting LevenseindeCounseling (SLC)
info@levenseindecounseling.com
www.levenseindecounseling.com

BUITENLAND
World Federation of Right to Die Societies en andere, niet aangesloten verenigingen:
adressen via het secretariaat van ***RWS***

Een aantal van onze vrijwillige medewerkers

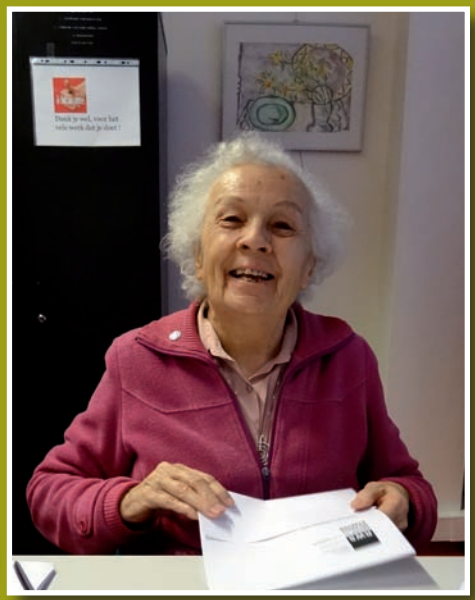

DE DOKTER HEEFT NIET ALTIJD GELIJK.

Je hele leven heb je alle beslissingen zélf genomen. Waarom zou je de belangrijke beslissing over je levenseinde dan aan een dokter overlaten?

Beslis zélf over je levenseinde en word vandaag nog lid van RWS.

Doe het voor het te laat is.

www.rws.be

RWS
RECHT OP WAARDIG STERVEN

Recht op Waardig Sterven vzw | Italiëlei 153 | 2000 Antwerpen | T 03 272 51 63 | info@rws.be